

виконують завдання «втільнення знання», яке не можливо здійснити звичайним переказом іншому того, чим володієш сам, або стисло відтворюючи зміст знання. Той, кого виховують, має не лише запам'ятати та відтворити вивчене напам'ять, а перетворити вивчене на свідоме, активне знання. Таким чином, між корельованими поняттями освіти й навчання зміщуються наголоси: навчання молоді не є метою освіти. Навпаки, «найвищою метою навчання є не знання, а виховання та освіта» [2]. А накопичені знання виконують допоміжну функцію у набутті навичок самостійно мислити, розуміти та осмислено структурувати вивчене. Тому освіта має стати ближчою до життя. У цьому Фрідріх Ніцше покладає великі сподівання на постать вчителя. Він вважає втраченим такий тип особистості, який поєднував би в собі одночасно якості і вчителя, і вихователя. А наявний взаємний зв'язок виховання та навчання, згідно з Ніцше, ухиляється від опосередкування знання, переконаний у тому, що освіту має підштовхувати виховання. А вчитель має бути подібним до скульптора, так само, як і останній, звільняючи та формуючи те, що природно закладене в об'єкті [3].

Таким чином, погоджуємося з Фрідріхом Ніцше, що людина не божественна, їй є куди вдосконалюватися, тобто, розвивати свої здібності, здатності, уміння та навички, постійно і без упину творити своє життя, так би мовити. І невід'ємною частиною цього розвитку буде вчитель, котрий скерує, підкаже і виховає почуття відповідальності за «своє творіння».

Список використаної літератури:

1. Павлишин Л. Г. Основні ідеї Ф. Ніцше у працях дослідників його творчості. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2020. №27. С. 43–47.

2. Бочаров Д. «Перспективізм» Ф. Ніцше та його вплив на сучасні стандарти прав людини. *Права людини: філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри* : статті учасників I Міжнар. круглого столу, м. Львів, 28–29 жовт. 2016 р. Львів : Видав-ництво ЛОБФ «Медицина і право», 2017. С. 20–46.

3. Шинкарук В. І. Світогляд і духовна культура: (Питання історичного генезису). *Філософська думка*. №2. С. 27–37.

Шевченко С. Л.,
д. філос. наук, професор, професор
кафедри філософії, біоетики та історії медицини,
НМУ імені О. О. Богомольця
Шевченко О. В.,
к. юрид. н., доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права,
Державний торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СВОБОДИ, ПРАВА ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ В ПОГЛЯДАХ ЕДГАРА БОДЕНХАЙМЕРА

Едгар Боденхаймер (1908 – 1991) – видатний вчений-правознавець, політолог, професор юридичної школи Каліфорнійського університету в Девісі у 1966 році. Навіть вийшовши на пенсію в 1975 році, він продовжував писати та читати лекції в Каліфорнійському університеті в Девісі як почесний професор до своєї смерті. Німецько-американський інтелектуал був змушений в 1933 р. емігрувати до США. Протягом життя та творчості здобув славу та популярність на поприщі теоретичної та практичної юриспруденції та права. Дуже затребуваний, він побував з лекційними курсами у Гейдельберзі, Фрайбурзі, Техасі, Південній Каліфорнії та Прінстоні. Втім маловідомим фактом залишається його зацікавленість філософською антропологією, зокрема екзистенціалістською та її інтеграцію ним в право та юриспруденцію. Про такий постекзистенціалістський синтез права та ідей класичного екзистенціалізму свідчать наступні праці Е. Боденхаймера «Трактат про справедливість» (1967), «Влада, право і суспільство» (1972), «Філософія відповідальності» (1980), «Юриспруденція. Філософія і метод права» (1981). Чільне місце в даних працях відводиться і витлумаченню поняття «свобода», зокрема в контексті співвідношення з такими поняттями як «справедливість», «відповідальність», «влада», «право», «безпека» та ін.

В «Трактаті про справедливість» Е. Боденхаймер серед основних цілей справедливості виділяє сприяння свободі. Він наводить найбільш загальноприйняте значення терміну «свобода» (freedom) і його синоніму «свобода» (liberty), посилаючись на визначення Джона Стюарта Мілля: «Свобода полягає в тому, щоб робити те, що бажаєш» [1, с. 88]. Це визначення, на думку вченого, містить як негативну, так і позитивну складові свободи. У ньому приховано визнання того, що людина невільна, якщо вона утримується від виконання своїх бажань, але також передає уявлення про те, що вільна людина в змозі переслідувати позитивну мету та бажані цілі. Погляд Мілля на свободу, як вважає Е. Боденхаймер, хоча, здається, відповідає здоровому глузду і загальному досвіду, втім викликає певні труднощі при більш детальному розгляді, адже свобода здійснення чийхось бажань за певних обставин може призвести до втрати або руйнування свободи. Тому дане визначення поняття свободи не виглядає беззаперечним. На противагу дослідник наводить твердження британського біолога Дж. Холдейна, що «свобода – це щось більше, ніж можливість робити те, що бажаєш настільки, наскільки дозволяють закони природи». У світлі таких міркувань деякі філософи, наголошує Е. Боденхаймер, мають стверджувати, що свобода – це не сила робити те, що подобається, а здатність і рішучість робити те, що необхідно робити. При цьому Кант зауважує, що «володіння виключно моральною стриманістю робить людину по-справжньому вільною, тому що дає їй можливість контролювати свої ірраціональні імпульси» [1, с. 88 – 89]. Для Гегеля свобода була «звільненням від залежності від простого природного імпульсу». Е. Боденхаймер вважає, що Кант і Гегель, мабуть, мають рацію, наголошуючи на тому, що в довгостроковій перспективі тільки людина здатна контролювати свої ірраціональні пориви волі і залишатися по-справжньому вільною. Проте було б бажаним зробити розрізнення вільних і раціональних дій. Свобода діяти ірраціонально залишається свободою, навіть якщо ірраціональна людина, піддавшись власним бажанням, зрештою потрапить в окови власних пристрастей. Водночас, на думку Е. Боденхаймера, погляд, який ототожнює

свободу з усвідомленням природної необхідності, очевидно, встановлює дуже вузькі межі кордонів людської свободи і захищатимуть його переважно ті, хто дотримується жорсткої теорії детермінізму щодо фізичних процесів та людських справ [1, с. 89]. Втім, як доводить Е. Боденхаймер, існує багато підстав вважати, що на відміну від поглядів соціальних детерміністів, свобода у світі людського духу більша, ніж у сфері матерії. Належне ставлення до даного твердження, на думку американсько-німецького мислителя, мають виявити соціальні інноватори і за цих обставин їхню діяльність можна буде описати як «ідеалістичний реалізм». Хоч свобода мислення вигідна для соціальних експериментів, проте прогрес не є єдиним актуальним аспектом свободи у контексті вирішення проблем правосуддя. Потяг до свободи проявляється в багатьох сферах людської діяльності і його доречно зараховувати до найбільш елементарних складових людської природи, переконує Е. Боденхаймер. Тому свобода високо цінується людською істотою. Найбільша нагорода, яку можна було отримати рабам античності було звільнення їх господарем, що і означало здобуття свободи. Наводячи аргументи Г. Ейкена та І. Канта, Е. Боденхаймер наводить і позицію, згідно якої людський потяг до свободи настільки явний і такий сильний, що безглузді й марні будь-які спроби виправдати на утилітарних чи ідеалістичних підставах інтронізацію свободи як основної цінності політичної та суспільної організації. «Адже кожна особа має право на свободу. ...Мовою Канта принцип свободи – це категоричний імператив» [1, с. 91].

Екзистенціальна юриспруденція Е. Боденхаймера обґрунтовує фундаментальне «природне право» людини бути вільною. Водночас, доводить мислитель, оскільки людина володіє силами як для добра, так і для зла, не всі прояви свободи є цінними: «справедливий трудовий закон, що забороняє працедавцям відмовляти будь-кому в роботі на підставі расової, статевої або релігійної упередженості чи дискримінації є втручанням у свободу однієї з партикулярних груп, але в той же час вона має тенденцію до розширення шансів інших груп знайти оплачувану роботу. Вимушений Закон про освіту діє

як обмеження свободи і батьків, і дітей, але розширює можливості дітей у подальшому житті, особливо у їх свободі вибору професії. У світлі цих прикладів широко поширена думка, що кожен закон є обмеженням свободи, і ця свобода існує лише в межах закону, який слід вважати неспроможним. Отже, реалізація однієї свободи може бути невідповідною або несприятливою реалізації якоїсь іншої свободи [1, с. 93].

При цьому закони, які, хоч і обмежують певні прояви свободи, як доводить Е. Боденхаймер, прагнуть збільшити суму повної свободи шляхом її реалізації через розширення можливостей до самореалізації, відповідно тут теоретично пропонується кореляція з вимогою справедливості. І в даному випадку Е. Боденхаймер апелює до думки П. Тілліха, згідно якої «свобода залежить не лише від політичних форм, а й від соціальної структури, в якій самореалізується творчість або кожному гарантоване творче щастя й тоді можливе досягнення повної реалізації людини і суспільства» [1, с. 94].

Остаточний висновок, який з цих роздумів робить Е. Боденхаймер: «взаємодія свободи та обмеженості є необхідною умовою» правового суспільства, бо «необмежена свобода робити те, чого хочеться, призведе до анархії та хаосу» [1, с. 94]. Власний висновок він підсилює думкою Т. Манна про те, що «Розум говорить, що чистий індивідуалізм і абсолютна свобода так само по-людськи неможливі і суперечать культурі, як їхня протилежність, що знищує свободу. В такому випадку не було б надії для людства, якби воно мало вибір лише між анархією і тією крайньою соціалізацією, яка руйнує особистість» [1, с. 95].

Отже, творчість Е. Боденхаймера спрямована на подолання байдужості, пасивності та правового нігілізму, на відновлення екзистенціальних засад моралі та етики, які мають виступати базисом сучасного політичного прагматизму. Вирішуючи проблему співвідношення свободи з правом та справедливістю, Е. Боденхаймер вводить поняття «екзистенціальної відповідальності» [2], яке ним було сформоване і інтегроване в екзистенціальну